

4. Історія Української РСР: У 8 т. / Ю. Ю. Кондуфор (гол. ред.). – К., 1979. – Т. 8. – Кн. 1. – 390 с.
5. Литвин В. М. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946–1953) / В.М. Литвин. – К., 2004. – 240 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 4609. – Оп. 1.

© **Юлія Ворона**
(Хмельницький)

КУЛЬТУРНАЯ И СПОРТИВНАЯ ЖИЗНЬ РЕМЕСЛЕННЫХ, ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ УЧИЛИЩ И ШКОЛ ФЗО В КИЕВЕ В ГОДЫ ПОСЛЕВОЕННОГО ВОССТАНОВЛЕНИЯ (1943–1950 ГГ.)

В статье раскрыты сложности в развитии культурно-массовой работы, физического воспитания и спорта в ремесленных, железнодорожных училищах и школах ФЗО Киева в годы после освобождения города от немецких захватчиков и послевоенной «пятилетки» 1946–1950 гг.

Ключевые слова: трудовые резервы, училище, школа фабрично-заводского обучения, художественная самодеятельность, ансамбль, стадион, соревнования, чемпионат.

© **Yulia Vorona**
(Khmelnitskyi)

LIFE OF KYIV'S SPECIALIST AND RAILWAY SCHOOLS AND INDUSTRIAL SCHOOLS IN CULTURE AND SPORT IN YEARS OF POST-WAR RENEWAL (1943–1950)

In the article the complications of development of cultural work, physical education and sport in specialist and railway schools and industrial school of Kyiv in years after relief of city from the German invaders and in the years of post-war «five-years» (1946–1950) are exposed.

Keywords: labour backlogs, specialist school, industrial school, artistic actions, ensemble, stadium, competitions, championship.

До редакції надійшла 4.02.2013.

УДК 94 (477.44) «196/198» «19»

© **Анна Поліщук**
(Вінниця)

РОЗВИТОК МЕРЕЖІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ НА ВІННИЧЧИНІ У СЕРЕДИНІ 60–80-Х РР. ХХ СТ.

В статті аналізується розвиток освіти на Вінниччині середини 60–80-х рр. ХХ ст. Освітній поступ цього періоду характеризувався пошуками досконаліших форм, пріоритетів навчання та його змістовного наповнення. Реформування освіти зумовило нову матеріально-технічну базу для створення необхідних умов навчально-виховного процесу.

Ключові слова: освіта, мережа освітянських закладів, матеріально-технічна база, реформування освіти, загальноосвітні школи.

Освіта як показник інтелектуального розвитку нації і відтворення духовності українського суспільства середини 1960–1980 рр. ХХ ст. розвивалась на тлі неоднозначності та суперечності, зумовлених ідеологічними чинниками радянської політики. Державна політика мала на меті уніфікувати, денационалізувати та централізувати освітянські засади нації. Тогочасна цензура наклала відбиток у пошуку історичної істини. Науковці були позбавлені можливостей вивчати історичні процеси становлення державності та суспільства, його філософію та культуру. Впроваджувалася тематика заздалегідь штучно створеного ідеологічного каркасу, що ускладнювало об'єктивність висновків щодо політичної ситуації, виключало можливість наукового діалогу з науковими колами світової української

діаспори, доступ до зарубіжної історіографії, архівів і преси.

Зміст наявних документів дає підстави стверджувати, що реалізація настанов щодо розвитку радянського суспільства виокремлювала українську освіту як елемент союзної системи, не враховуючи культурних потреб республіки та її особливостей.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що освіта як елемент формування інтелектуального і наукового потенціалу Вінниччини за даний період часу обумовлена ідейно-політичними пріоритетами й тому мало вивчена з боку системної організації та матеріально-технічних напрацювань. Порушуються проблеми щодо виконання народногосподарського плану масового будівництва та встановлення мережі загаль-

ноосвітніх шкіл області на середину 1960–1980-х рр. XX ст.

Означена проблема частково висвітлювалася у працях вітчизняних істориків В.К. Барана, В.М. Даниленка [1], які простежують історію України в умовах системної кризи від 1946 до 1980-х рр.; І. Коляски [2], який розкриває зміст освіти в радянській Україні в зазначений період; О. Кукурузи, Є. Олещенка [3], які висвітлюють події в «Нарисі з історії освіти і галузевої профспілки в Калинівському районі на Вінниччині»; Т. Куцаєвої [4], яка розглядає стан розвитку освіти на середину 60–80-х рр. XX ст., та інших авторів. Також слід відзначити значущість архівних матеріалів, щоденників, усні свідчення сучасників.

Мета статті полягає в обґрунтуванні проблем розвитку освіти на Вінниччині у середині 60–80-х рр. XX ст. та висвітленні її сутнісних особливостей, потенціалу, результатів і наявних суперечностей.

Розвиток освіти на Вінниччині у середині 60–80 рр. XX ст. реалізувався в контексті суспільно-політичних подій які відбувалися в Україні. Відповідно до закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» від 25 грудня 1958 р. було розпочато реформування школи. Семирічні й десятирічні школи були перетворені на восьмирічні (обов'язкові) та одинадцятирічні загальноосвітні трудові політехнічні з виробничою практикою. З 1956 р. в республіці стали діяти школи-інтернати, а з 1960 – школи продовженого дня. З 1966 р. відповідно до рішень XXIII з'їзду КПРС розпочалося впровадження загальнообов'язкової десятирічної освіти. Одночасно посилювалася централізація управління освітою. В 1969 р. було створено Міністерство освіти СРСР, яке взяло ряд основних функцій Міністерства освіти УРСР, суттєво урізавши його автономію [1, ст. 182].

Одним із якісних показників розвитку освіти було розширення мережі освітніх закладів та зміцнення її матеріально-технічної бази. Відзначаючи позитивні, в цілому, зрушення у одній сфері, існували й певні недоліки. Так, зокрема, як зазначалося в постанові ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР від 5 серпня 1965 р. «Про підготовку загальноосвітніх шкіл республіки до нового навчального року », план будівництва шкіл за державні капіталовкладення в Вінницькій області було визнано незадовільним. Головною причиною стало ігнорування будівництва шкільних освітніх закладів з боку Головного підільськбуду. І хоча, в цілому, план

учнемісць станом на 1 вересня 1970 р. було виконано, перехідне шкільне будівництво проводилося повільно [5, арк. 101].

Не кращою виявилася ситуація із будівництвом шкіл за рахунок колгоспів у Тиврівському, Шаргородському, Тростянецькому, Немирівському, Іллінецькому районах, які не змогли забезпечити будівельні організації відповідними матеріалами, зокрема, збірними залізобетонними виробами. В результаті соцзобов'язання зі шкільного будівництва в цих районах не були виконані [5, арк. 101].

Не змогли впоратися колгоспи із реконструкцією вже існуючих шкіл, оскільки значна частина їх знаходилася в аварійному стані. Так, наприклад, в 1965 р. із 144 аварійних приміщень лише 20 були замінені новобудовами, а в решті – проведено лише ремонт приміщень [5, арк. 101].

Аналізуючи кількісні показники, слід відзначити, що на 1965–1966 навчальний рік на Вінниччині функціонувало 1413 загальноосвітніх шкіл проти 1424 за народногосподарським планом, в яких навчалася 366189 учнів, в тому числі: в 455 початкових школах – 152522 учнів; в 635 восьмирічних школах – 158759 учнів; в 323 середніх – 54908 учнів; в 17 школах-інтернатах – 68117 учнів; в школах функціонувало 530 груп продовженого дня, в яких виховувалося 18486 учнів [5, арк. 97].

Складними виявилися проблеми забезпечення транспортних перевезень та харчування дітей. Зокрема, в 1965–1970 навчальних роках до 257 шкіл з віддалених сіл було організовано підвіз 8141 учнів. З метою забезпечення учнів харчуванням в школах області працювало 260 їдалень, 614 буфетів, 156 роздаткових пунктів, які організовували гаряче харчування для 150 тисяч учнів [5, арк. 99].

Значну увагу органи народної освіти і школи області під керівництвом партійних організацій та за допомогою місцевих Рад депутатів трудящих приділяли залученню широких кіл громадськості до проведення восьмирічного всеобучу в межах області. В 1958–59 навчальному році план всеобучу було виконано лише у 18 районах, при цьому 153 учні не були охоплені навчання. Крім того, 191 учня було відраховано впродовж року, то в 1964–65 навчальному році план всеобучу по області було виконано повністю [5, арк. 98].

Архівні матеріали свідчать і про покращення якісних показників. Так, з року в рік зростала успішність учнів і зменшувалося другорічництво. Якщо в 1961–62 навчальному році було залишено на повторний курс 3–4%

учнів, то в 1964–65 навчальному році – лише 1,5%. Відповідно, збільшувалася кількість класів з повною успішністю – з 5101 до 8752, зросло число відмінників – з 22946 до 28802 учнів, та учнів, які навчалися на «4» і «5» – з 67318 до 96042 [5, арк. 102].

У 1966 р. до законодавства про школу було внесено частково зміни. Зокрема, скасовано професійну підготовку в загальноосвітніх школах. Вона не витримала випробувань життєвою практикою і реальними потребами учнів. Не можливо було навчити певної професії учнів усього класу. Адже інтереси, уподобання, здібності, матеріальні умови кожного учня насправді визначали його професійний вибір.

З 1966 р. відповідно до рішень ХХІІІ з'їзду КПРС розпочалося впровадження обов'язкової середньої освіти. До шкільних предметів фізики та біології були включені розділи з кібернетики і генетики, які раніше були заборонені. Вивчалися нові предмети «Суспільствознавство» та «Основи радянської держави і права» [2, с. 23].

З початку 70-х рр. у середніх школах поступово вводилась початкова військова підготовка старшокласників. Зокрема, на Вінниччині початкова військова підготовка вперше була запроваджена в Калинівській середній школі №1, Корделівській і Жовтневій середніх школах [3, с. 31].

Відповідно до постанов «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи» (1972 р.) та «Про дальше покращання навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» (1977 р.), напрямок розвитку освіти в державі визначала єдина комуністична партія. В свою чергу, місцеві директиви визначали основний напрямок розвитку освітньої політики на місцях. Відповідно до рішення Вінницької міської Ради депутатів трудящих від 26 червня 1971 року «Про комплексний план економічного і соціального розвитку міста Вінниці на 1971 – 1975 роки», передбачалося, що кількість дітей шкільного віку на Вінниччині становитиме 27300 осіб, а кількість дітей дошкільного віку зросте на 21 тис. Планувалася забудова за рахунок державних капіталовкладень трьох загальноосвітніх шкіл на 4004 місць, в межах області, середніх шкіл м. Вінниці №3, №4, №5, №6, №12, №15, №17, №20, №26, №29, №32, а також дитячу спортивну школу №1 [7, арк. 25].

За вказаний період за рахунок коштів підприємств і організацій міста було побудовано 18 дитячих садків на 2050 місць, дитячі ясла №5 і №8 на 280 місць. Отримали

впродовж 1975 року середню освіту в школах робочої молоді 6 тис. робітників. Забезпечено працевлаштуванням 2500 випускників міста. Поліпшено дитячу творчість шляхом збільшення кількості технічних і самодіяльних гуртків, секцій, якими було охоплено близько 60% шкіл та позашкільну роботу з дітьми, орієнтовану на виховання комуністичної ідеології, також збільшено кількість груп продовженого дня до 4 тис. учнів. В 1971–1975 рр. у вищі навчальні заклади було прийнято – 11.8 тис. осіб, середньоспеціальні заклади – 15.9 тис. осіб, здобували освіту за вечірньою формою навчання – 1.6 тис. осіб, за заочною – 3.7 тис. осіб. Реалізовано в школах міста нові учбові плани з програмами, здійснено перепідготовку на курсах і семінарах вчителів та вихователів [7, арк. 66].

Під впливом поступового переосмислення шляхів розвитку освіти в області зароджувався незвичний для радянського суспільства напрям – педагогіка співробітництва. Її основна ідея – зробити дитину соратником, одноступенем учителів, вихователів, батьків у своєму вихованні, освіті, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, відповідальним за його результати. Особистість, дитина ставала центром навчально-виховного процесу. Вчитель, вихователь переходив від педагогічних вимог до педагогіки відношень, дотримуючись гуманно-особистісного підходу до дитини, що забезпечує єдність навчання і виховання.

Розглядаючи формування освіти на регіональному рівні, відмітимо, що відповідно до наказу Теплицького районного відділу народної освіти від 20 липня 1977 р. «Про стан навчально-виховної роботи в колгоспних дошкільних закладах району», в районі поліпшилась робота по розгортанню мережі колгоспних дошкільних закладів. На той час в районі діяли 2 бюджетні дошкільні установи Міністерства освіти, 3 відомчі дошкільні установи та 25 колгоспних постійно діючих дошкільних установ. За роки 9-ї п'ятирічки були збудовані дошкільні заклади на 490 місць. Зокрема, лише за 1976–77 рр. було збудовано дитячі садки в селах Тополівці, Побірці, Костюнівці. Відзначалася хороша організація праці та навчання в колгоспних дошкільних закладах сіл Росоша, Веселівка, Погоріла, Соболівка [6, арк. 18].

В той же час в аварійному стані знаходилися дитячі садки в селах Кивачівці, Пологах, Цвіліківці, Корабелівці, Степанівці, ускладнював роботу низький якісний склад педагогічних кадрів. Зокрема, на посадах завідуючих та вихователів у районі працювало 16 осіб без

середньої педагогічної освіти, частина з них не мала навіть загальної середньої освіти [6, арк. 19].

До 1976 р. в УРСР в основному завершився перехід до загальнообов'язкової середньої освіти. Проте низка централізованих постанов, вочевидь, не змогла вирішити нагальні проблеми освіти. На початку 80-х років постала потреба у реформі загальноосвітньої і професійної школи. У 1984 р. Верховна Рада СРСР схвалила «Основні напрями реформ загальноосвітньої і професійної школи». Один з розділів документа присвячений реформуванню дошкільного виховання. Мета реформи – подолати недоліки в системі освіти, у змісті й методах навчання і виховання шляхом вдосконалення навчальних планів і програм, поліпшення рівня викладання, посилення відповідальності учнів за якість навчання. Реформа передбачала перехід до навчання дітей з шестирічного віку, зменшення наповнюваності класів тощо. Втім, через низку причин, у тому числі й економічних, ці та інші заходи не змогли докорінно поліпшити ситуацію в галузі освіти [8, арк. 58].

На Вінниччині впродовж 1980–1985 рр. внаслідок реформування освіти було заборонено залучення учнів загальноосвітніх шкіл до сільськогосподарських робіт, які не пов'язані з навчанням. Були впроваджені заходи щодо профілактики хвороб та оздоровлення дітей, покращення дозвілля та урізноманітнення форм їх відпочинку. Зокрема, створення профілактичних таборів з метою покращення здоров'я учнів і «Будинків піонерів» у кожному районі. Активізовано діяльність батьківських комітетів для забезпечення контролю і відповідальності за

виховання підростаючого покоління. В процесі розширення мережі шкіл було поліпшено роботу груп продовженого дня, створено нові культурологічні тенденції з розвитку естетичної приналежності та смаку. Зокрема, було систематизовано організацію занять із розвитку художньої творчості, сільськогосподарського дослідництва, спорту, туризму, краєзнавства тощо.

Значну увагу в школах акцентували на трудовому навчанні, оволодінні учнями конкретними знаннями з природничо-технічних, економічних та суспільних наук [1, ст. 184].

Обласний відділ народної освіти, виконкоми міських і районних Рад народних депутатів зміцнили матеріально-технічну базу через забезпечення навчально-наочних посібників і фільмотек для учнів. Додатково були виділені кошти на побудову магазину канцтоварів та учнівського приладдя (м. Вінниця) площею 420 кв. метрів. Вжито заходів щодо поліпшення та ремонту шкільної кінопроекційної апаратури за безготівковим розрахунком у кіноремонтних майстернях магнітофонів, електрофонів та іншого звуковідтворюючого обладнання [8, арк. 19].

Отже, розвиток освіти на Вінниччині у середині 60–80-х рр. ХХ ст. порівняно з іншими роками засвідчував явний, як за кількісними так і якісними показниками, прогрес. Так, розширювалося будівництво шкіл, надавалися транспортні засоби для перевезення учнів, покращилися умови навчання, виділялися кошти для шкіл-інтернатів та гуртожитків. Всі ці обставини дали змогу для подальшого розвитку освіти. В той же час існувало ще багато суперечностей, які залишалися не вирішеними.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В.К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / В.К. Баран, В.М. Даниленко. – К.: Альтернативи, 1999. – 304 с. – (Україна крізь віки. – Т. 13).
2. Коляска І.В. Освіта в радянській Україні / В.Коляска. – Торонто, 1970. – 46 с.
3. Кукуруза О. Нарис з історії освіти і галузевої профспілки в Калинівському районі на Вінниччині / О. Кукуруза, Є. Олещенко. – Калинівка: Вид-во «Фоліант», 2004. – 53 с.
4. Куцаєва Т.О. Розвиток вищої освіти в УРСР (1965–1985 рр.) [Текст]: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Куцаєва Тамара Олександрівна; Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 22 с.
5. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). – Ф. Р. – 2700. – Оп. 6. – Спр. 2052. – 411 арк.
6. ДАВіО. – Ф.Р – 4897. – Оп. 15. – Спр. 7. – 46 арк.
7. ДАВіО. – Ф.Р – 151. – Оп. 9. – Спр. 2698. – 187 арк.
8. ДАВіО. – Ф.Р – 151. – Оп. 15. – Спр. 1912. – 80 арк.

© Анна Полищук
(Вінниця)

РОЗВИТИЕ СЕТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА ВИННИЧЧИНЕ У СЕРЕДИНЕ 60 – 80-Х ГГ. ХХ В.

В статтє анализується розвиток образования в Виннице середины 60–80-х годов ХХ века. Образовательный прогресс этого периода характеризовался поисками более совершенных

форм, приоритетов обучения и его содержательного наполнения. Реформирование образования обусловило новую материально-техническую базу для создания необходимых условий учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: образование, сеть образовательных учреждений, материально-техническая база, реформирование образования, общеобразовательные школы.

© Anna Polishchuk
(Vinnytsya)

THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN VINNYTSYA REGION IN THE MID 60 – 80-IES OF THE XX-TH CENTURY

The development of education in Vinnytsya region of the mid60s – 80s of the 20th century is analyzed in the article. The author states that the education pursuit was characterized by more perfect forms and priorities of education as well as its meaningful filing.

The reformation of education led to a new material and technical basis for the creation of necessary conditions of the educational process.

Key words: education, the network of education establishments, a material and technical basis, the reformation of education, comprehensive schools.

До редакції надійшла 24.01. 2013.

[94(477):342.843”1991”]:001.8+929Чорновіл

© Олексій Черниш
(Київ)

РОЛЬ В. ЧОРНОВОЛА В ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 1991 РОКУ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Автор аналізує погляди та конкретні кроки В. Чорновола в контексті президентських виборів 1991 р. в Україні.

Ключові слова: В. Чорновіл, вибори Президента України, реформи, програма.

Минуло 20 років незалежності нашої держави, проміжок часу, здавалося б невеликий, проте, враховуючи сучасні тенденції розвитку, часто замислюємось над питаннями: чи відбулась Україна як держава, чи була альтернатива подіям 20-річної давнини, коли одночасно було проголошено незалежність України, пройшли перші президентські вибори. В контексті українського державотворення кінця ХХ ст. яскравою та неоднозначною є постать В. Чорновола. Процеси творення «самвидаву», організаційного оформлення Української Гельсінської Спілки, утворення Народного Руху України є знаковими сторінками нашого недавнього минулого, безпосередньо пов'язаного з громадсько-політичною діяльністю В. Чорновола. Завдання дослідників на сучасному етапі державотворення більш глибоко ознайомитись із суспільними поглядами, конкретними кроками цього діяча новітньої історії України.

Знаючи приклади приходу до влади колишніх дисидентів – Л. Валенси в Польщі, В. Гавела в Чехословаччині, Ж. Желева в Болгарії, мимоволі замислюємось над тим, чи міг В. Чорновіл, подолавши горнило президентської кампанії, очолити Україну, сформував власну

команду, провести болючі, але такі потрібні посттоталітарному суспільству економічні та політичні реформи? Маючи приблизно однакові стартові умови, країни колишнього соціалістичного табору демонструють в наші дні різні показники розвитку. Як відомо, «парад суверенітетів» розпочався в колишньому СРСР на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. УРСР, яка довгий час була «заповідником застою», також пройшла цей процес, коли 16 липня 1990 р. Верховна Рада прийняла Декларацію про державний суверенітет УРСР, що на жаль, лишився документом про наміри створити власну державу.

Незважаючи на перші демократичні вибори ВР УРСР, що відбулись в березні 1990 р., більшість у законодавчому органі мали представники КПУ – як філії КПРС. В 1991 р., коли керівництво на чолі з М. Горбачовим пішло на поступове згортання демократичних процесів, запровадження посади Президента в республіках стало поширеним явищем. Взявши на озброєння досвід Російської Федерації, подібну посаду діячі КПУ вирішили запровадити й в УРСР. Як згадував колишній секретар ЦК КПУ В. Лісовенко, Голова ВР УРСР Л. Кравчук умовляв його переконати депутатів